

УДК 82-93+002.2

Е. І. Озар

Українська академія друкарства

**СУЧАСНА ДИТЯЧА КНИГА
ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОДУКТ**

Характеризується дитяча книга часів незалежності України в аспекті її національної специфіки. Описуються головні причини невизначеності поняття «національна дитяча книга» — як на рівні дефініцій, так і на рівні практики; обґрунтовується потреба в глибокому вивченні його сутнісних рис, у зміні з огляду на це підходу до творення й випуску дитячих видань.

Національне самовизначення, культурна глобалізація, українська дитяча книга, українськомовна дитяча книга

У світовій науці зростає зацікавлення тими явищами в сучасній дитячій літературі, що виникли і виникають внаслідок процесів глобалізації суспільного життя та універсалізації духовних і культурних цінностей. З одного боку, вони актуалізують потребу виховувати в юній генерації мультикультуралізм, етнічну, світоглядну, релігійну та соціальну толерантність, а з другого — загострюють проблему самоідентифікації тих чи інших національних спільнот. Сьогодні вкрай важливо зрозуміти, в який спосіб в умовах універсалізації світу формуються чи диверсифікуються національні та культурні ідентичності, зокрема такі, як національна дитяча література і дитяча книга, як при цьому в риторику глобалізації та інтернаціоналізації повинні «вписатися» поняття національної самобутності, відображеної в культурі, освіті, літературі.

Про актуальність окресленої проблематики свідчить той факт, що Міжнародне товариство досліджень дитячої літератури (IRSL), одна з найавторитетніших світових наукових інституцій у цій царині, присвятила їй окремий збірник під назвою «Інтернаціоналізація, транскультуралізм і глобалізація: маніфестація в дитячій літературі та кіно» (2009). У ньому питання дитячої літератури обговорювались у контексті теорії глобальних змін, культурної взаємодії між народами і континентами, діалогу між локальними літературами і глобальною культурою.

Матеріали досліджень підтверджують, що формування національних дитячих літератур у різних країнах і культурах залежить, по-перше, від змісту та характеру національної ідентифікації спільноти, що своєю чергою визначаються об'єктивними передумовами і практиками її функціонування (скажімо, сприятливістю чи несприятливістю економічної, політичної ситуації, зовнішніми загрозами тощо), а по-друге, від поширених у середині цієї

спільноти ціннісних уявлень, міфів, стереотипів, особливо тих, що акцентують контрастність між «нами» і «ними», «своїми» і «чужими». «Найчастіше ми шукаємо свою ідентичність у літературі — і часто в дитячій, тому що національні літератури не лише віддзеркалюють національну особливість, а й відіграють визначальну роль в її формуванні» [7, с. 21].

Звісно, питання конструювання національної ідентичності¹ в умовах глобалізованого світу хвилюють передусім країни з колоніальним минулим, часто внаслідок цього «розколотих», коли значні групи людей, що живуть в одній країні, взагалі належать різним цивілізаціям. Успішність непростих процесів самовизначення зумовлюється тим, наскільки тривалою була залежність від імперії і з якими наслідками народ/країна від неї звільнилася. Так, незважаючи на тривалу історію державності «для австралійців і канадців, національна ідентичність і досі залишається важливим питанням. Обидві країни молоді, обидва вийшли з колонізації, обидві мають унікальні історії, обидві ідентифікують себе окремо від американської глобальної культури» [8].

Серед багатьох проблем, що постали перед Україною із здобуттям незалежності, питання розуміння сутності державності й нерозривно пов'язаної з нею національної самоідентифікації виявилось одним з найконтраверсійніших і найбільш важливих. Внаслідок багатьох історично-політичних чинників та понад усе — тривалого бездержавного існування у різних верств українського суспільства, у різних територіальних громадах (а відтак й у різних владних і політичних груп) сформувалися доволі різні, часом діаметрально протилежні погляди щодо розуміння таких визначальних для процесу національної самоідентифікації понять, як «українська держава» та «українська нація». Різниця — не лише в площині мови чи релігії, «але, що значно важливіше, вона походить від різного історичного досвіду та різної колективної пам'яті, різних орієнтирів для побудови нової держави, а часто і у їхніх відсутності» [5, С. 48]. Ця невизначеність позначилася на багатьох сферах суспільного життя, зокрема на освітньо-виховній та культурно-мистецькій.

Позначилася вона і на формуванні «обличчя» сучасної української дитячої книги², яка болісно поривала з радянським минулим і не менш болісно

¹ Під ідентифікацією розуміємо ототожнення індивіда з тим чи іншим об'єктом, людиною, групою, оперте на засвоєння властивих йому стандартів, цінностей, соціальних установок і ролей. За Е. Смітом, основними ідентифікаторами нації і національної ідентичності вважаємо: 1) людське переконання (нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників і спільно прагнуть продовжувати спільне існування); 2) спільне історичне минуле, спільні обов'язки та уявлення про спільне майбутнє; 3) спільні дії; 4) постійне проживання в одній країні; 5) спільні характеристики, які об'єднують поняття «національного характеру» і які формують загальнонародну культуру. Поняття колективної національної ідентичності передбачає прояв колективного самоконструювання образу власної національної спільноти [4, с. 23].

² Поняття «книги» трактуємо узагальнено: книга як результат професійної комунікації (літературно-видавничий артефакт, видавничий репертуар) і як форма соціальної комунікації.

шукала себе у пропонуваніх поточним моментом обставинах. Вивчення нових рис цього «обличчя» є вельми важливим завданням для науки — не лише з метою відтворити певну сторінку в новітній історії України, воно потрібне для розуміння напрямів розвитку дитячої літератури на теперішньому етапі українського державотворення і в перспективі, її ролі в освіті та вихованні юного покоління українців. Тож є всі підстави вважати пропоновану нами тему актуальною, а її неопрацьованість в українському науковому дискурсі лише доводить потребу у вивченні. Мета публікації полягає в означенні проблеми та в обґрунтуванні доцільності її всебічного аналізу.

Значення дитячої книги у формуванні й збереженні ідентичності української спільноти («української особовості») добре усвідомлювали видатні діячі української науки, просвітяни, педагоги минулого (Я. Біленький, В. Великанович, М. Галушинський, М. Гнатишак, Є. Грицак, Б. Заклинський, А. Крушельницький, І. Лобай, В. Калинович, Я. Романенко, С. Русова, О. Тарнович, С. Шах та інші). Провідною у науковому й публіцистичному дискурсі першої третини ХХ ст. була думка про визначальну роль дитячої літератури в реалізації ідеї створення української за змістом навчання і за духом виховання школи, здатної протистояти асиміляційним процесам. Важливу роль у цьому відводилося дитячій літературі, яка розглядалась як потужне знаряддя реалізації важливих і одночасно складних в умовах бездержавності навчально-просвітницьких завдань.

Із національною дитячою літературою дослідники слушно пов'язували збереження української ідентичності в умовах еміграції. Так, аналізуючи роль казки і літературного твору в психічному розвитку дітей і молоді, зокрема тих, хто народилися й виховуються в діаспорі, український етнопсихолог О. Кульчицький наголошував: «Конструкція особовості починається дією казки, яка допомагає перемогти несприятливі для розвитку особовості комплекси дитинства, а продовжується частковим перейманням у юнацьку душу психічних структур літературних постатей. Якщо ці постаті мають українську душу, живуть українськими ідеалами, змагають до здійснення вартостей української культури, юнак і молода дівчина перейматимуть у свою душу в процесах інтроцепції і ідентифікації... структуру української особовості. Якщо ні, навіть зберігаючи свій обряд і свою мову, українською особовістю перестануть бути» [1, с. 38].

На необхідності самоусвідомлення і виховання самоповаги, без яких неможлива повага до інших, наголошувала основоположниця української дошкільної педагогіки С. Русова: «Кохаючи свою національну культуру, дитина поважатиме й другі нації й цікавитиметься їхнім життям, навчиться шукати й знаходити у вселюдській культурі ті скарби художні, наукові й моральні, які можуть стати їй найріднішими, бо не нав'язані з боку, а органічно прищеплені до її душі» [3, с. 5]. Наріжним каменем національної культури власне і є дитяча література з виразною національною специфікою — «органічною якістю художньої літератури певного народу, відмінною від якостей інших літератур.

Вона витворюється системою змістових і формально-стильових особливостей, притаманних творам письменників даної нації... зумовлюється рядом чинників, насамперед ментальністю народу... Якщо народові, що став історично стійкою спільнотою, властива певна сукупність етнічно-психічних ознак, то вони обов'язково відіб'ються на духовному світі письменника, позначаться на його мисленні, результатах творчості» [2, с. 451].

Однак, як стверджують фахівці, ментальність є категорією динамічною. За роки незалежності під впливом серйозних геополітичних змін, соціально-політичних і культурних трансформацій в українському суспільстві змінилися не лише ті психоетнічні ознаки, які, за визначенням, є швидкозмінними (скажімо, національні почуття й національні смаки), а навіть й ті, що вважаються статичними — національна свідомість, національний характер, національний темперамент, національні традиції та звичаї [6].

Можливо, саме тому час осмислити, у чому полягає національна специфіка сучасної дитячої книги? Яким ментальним змістом вона наповнюється в сучасних умовах, в умовах українсько-російського білінгвізму і диглосії, різнотлумачення поняття «український»? Це — книга українською мовою (у тому числі й перекладена) про Україну і світ, книга про Україну різними мовами, книга українського автора чи книга, видана в Україні?

З формальної точки зору українською, у значенні «приналежною Україні», можна вважати всю друковану продукцію, адресовану дітям, що видається, розповсюджується або акумулюється в бібліотеках України, незалежно від мови основного тексту. Однак навряд можна визнати національною книгою той доволі космополітичний продукт (часто двомовний) з багатьма рудиментами колоніального минулого, який енергійно продукують дочірні фірми російських видавництв в Україні — у широкому асортименті й доволі великими накладками.

За мовною ознакою репертуар дитячої книги загалом можна було б вважати справді українським: частка українськомовної літератури є доволі високою. Однак цей питомий сегмент на 80% формують багаторазові перевидання давнього українського фольклору, а також творів українських письменників минулого, які вивчаються за шкільною програмою. Не применшуючи ролі класики у збереженні й трансляції історичної пам'яті, зауважимо усе ж, що лише класична література не спроможна ефективно працювати на реалізацію повноцінного національного виховання сучасних дітей. Твори сучасних українських письменників, новітні українськомовні переклади творів сучасної світової літератури у репертуарі поки що у меншості, хоч із середини 2000-х рр. на цьому сегменті ринку нарешті відбулися помітні зрушення.

Чимало серед українськомовної книги видань, які писані поганою мовою або нашвидкуруч перекладені з російської. Їхня псевдоукраїнськість лише шкодить репутації літературної мови, псує мовні смаки, перешкоджає (тоді як мала б допомагати) мовленнєвому вихованню дітей.

Щодо національної специфіки у змістових характеристиках творів, в ілюструванні дитячих видань, на жаль, часто вона виявляє себе доволі бук-

вально й архаїчно. Сучасні автори, а за ним і видавці, перебуваючи в полоні народницьких традицій, настирливо переносять рустикальність давньої української побутової культури у сучасний контекст і накладають її на спосіб життя теперішніх українців, залишаючи поза увагою складний і багатогранний світ урбанізованої дитини, а відтак звужуючи комунікативний потенціал дитячих видань.

Новітня дитяча література, як й інноваційна наука, «просто зобов'язані шукати прояви змін у психоеетнічних ознаках, які, можливо, саме зараз закладаються у психотип, своїм прямим та опосередкованим впливом намагатися закріпити у психотипі позитивні зміни і нейтралізувати зміни негативні. Дослідження і передання засобами художнього слова психоеетнічних ознак сучасних українців має не лише науково-пізнавальний інтерес, але й глибоке практичне значення, оскільки воно повинно стати підґрунтям для розробки методичних рекомендацій для застосування у навчальному процесі та у створенні національної системи виховання й освіти загалом» [6].

У підсумку запропонуємо своє робоче визначення окресленого поняття: національною можна вважати дитячу книгу, здатну повноцінно забезпечувати інформаційні, духовно-естетичні та пізнавально-розвивальні потреби сучасних українських дітей і при цьому формувати в юного покоління національну й громадянську свідомість. Для її формування потрібні серйозні зусилля не лише з боку письменників та видавців, що працюють у царині дитячої літератури. Сьогодні вкрай важливі потужні сконсолідовані дії суспільства й держави у виробленні нової, релевантної новим історико-політичним обставинам системи духовних цінностей, систематичне сприяння розвитку україноцентричної освіти, культури, вироблення канону нової національної дитячої літератури, створення в суспільстві відповідного морального клімату.

1. Кульчицький О. Переживання казки і літературного твору в психічному розвитку дітей і молоді // О. Кульчицький // Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання : збірник / ОПДЛ ім. Л. Глібова. — Торонто ; Нью-Йорк, 1965. — 36. 1. — С. 36–44. 2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. — К. : Вид. центр «Академія», 1997. — 753 с. 3. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова. — Прага : Укр. Громад. Вид. фонд, 1924. — 123 с. 4. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт — К. : Основи, 1994. — 224 с. 5. Черкес Б. Національна ідентичність в архітектурі міста / Б. Черкес — Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. — 268 с. 6. Чешков О. Психотипові ознаки українських підлітків. Конативні компоненти [Електронний ресурс] / О. Чешков — Режим доступу: <http://www.lugh.iatp.org.ua/nv.htm>. 7. Bainbridge J. Canadian Picture Books: Shaping and Reflecting National Identity / J. Bainbridge, B. Wolodko // Bookbird. — 2002. — nr. 40.2. — P. 13–30. 8. Bainbridge J. Children's Literature: Vehicle for the Transmission of National Culture and Identity or The Victim of Mass Market Globalisation? [Електронний ресурс] / J. Bainbridge, J. Thistleton-Martin // Identity Paper Presentation. — Режим доступу: <http://eric.ed.gov/?id=ED471185>.

СОВРЕМЕННАЯ ДЕТСКАЯ КНИГА КАК НАЦИОНАЛЬНЫЙ КУЛЬТУРНЫЙ ПРОДУКТ

Дана характеристика дитячої книги періода незалежності України в аспекті її національної специфіки. Описані головні причини неопределенності поняття «національна дитяча книга» — як на рівні дефініцій, так і на рівні практики;

обоснована потребность в глубоком изучении его существенных характеристик, в изменении в связи с этим подхода к созданию и выпуску детских изданий.

MODERN CHILDREN'S BOOK AS A NATIONAL CULTURAL PRODUCT

The children's book of Ukraine independence period is analysed under aspect of its national specifics. The article describes main causes of uncertainty of the concept of «national children's book» – both on theory and practice. The need of profound study of essential characteristics of the concept is substantiated as well as change of approach to creation and production of children's publications.

Стаття надійшла 10.04.2014

УДК 35.01:352/354

Г. З. Гіряк

Українська академія друкарства

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДОКУМЕНТУВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ МІСЬКИХ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ

Аналізується процес інформатизації суспільства, який визначається своєю глобальністю, особливістю якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності у галузі суспільного виробництва є збір, нагромадження, продукування, обробка, зберігання, передача та використання інформації, здійснювані на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну. Акцентується увага на методах впровадження новітніх технологій документування у діяльності міських виконавчих органів.

Інформаційні процеси, новітні технології, документування, міські виконавчі органи

Документування, яке займає чільне місце у процесі здійснення управлінської діяльності, полягає у фіксації за встановленими правилами на паперових або магнітних носіях управлінських дій, тобто у створенні документів. Підставою для створення документів є потреба засвідчення наявності та змісту управлінських дій, передавання, зберігання і використання інформації протягом певного часу або постійно. У праці визначається документування як система дій, спрямована на пошук, збирання і розповсюдження інтелектуальної інформації, що необхідна у діяльності міських виконавчих органів.

У сучасних умовах спостерігається значний інтерес до інформаційних процесів як місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування. Вагомий внесок у дослідження тих чи інших аспектів проблеми зробили такі відомі вчені як А. Діденко, В. Павлов, С. Калутін, О. Головка, О. Марченко,